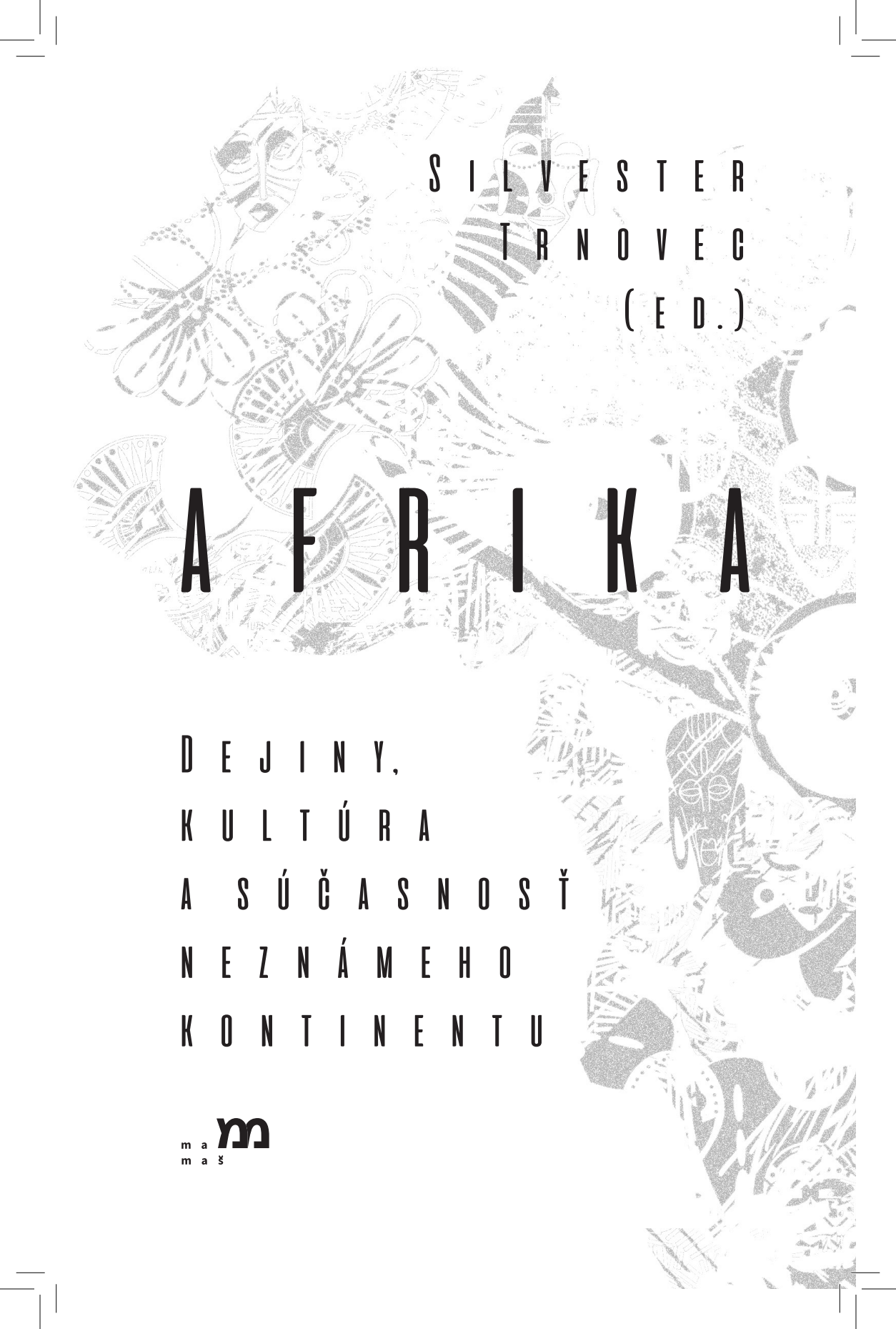

S I L V E S T E R
T R N O V E C
(E D .)

A F R I K A

D E J I N Y,
K U L T Ú R A
A S Ú Č A S N O S Ť
N E Z N Á M E H O
K O N T I N E N T U

m a
m a š

Silvester Trnovec (ed.)

AFRIKA

Dejiny, kultúra a súčasnosť neznámeho kontinentu

Druhé rozšírené a doplnené vydanie

Odborní recenzenti:

prof. PhDr. Luboš Kropáček, CSc.

doc. PhDr. Jan Klíma

Slovak edition © Vydavateľstvo MAMAŠ 2025

All rights reserved.

ISBN 978-80-8268-215-4

*Venované Viere Pawlikovej-Vilhanovej,
zakladateľke afrických štúdií na Slovensku.*

Obsah

Predhovor k druhému vydaniu

13

Úvod

15

KAPITOLA 1

Afrika už nie je ďaleko – vnímanie Afriky v našej spoločnosti

Miša Krenčeyová

25

KAPITOLA 2

Človek a krajina: Afrika z geografickej a ekonomickej perspektívy

Daniel Gurňák

45

KAPITOLA 3

Kto sú Afričanky a Afričania? Obyvateľstvo a jazyky Afriky

Silvester Trnovec

61

KAPITOLA 4

Štát a spoločnosť v Afrike do príchodu Európanov

Silvester Trnovec

73

KAPITOLA 5
**Obchod s otrokmi v dejinách
Afriky a Európy**

Silvester Trnovec

99

KAPITOLA 6
Afrika pod vládou Európy

Silvester Trnovec

119

KAPITOLA 7
Nezávislá Afrika a dedičstvo kolonializmu

Silvester Trnovec

137

KAPITOLA 8
Južná Afrika – od apartheidu k demokracii

Jarmila Brezinová

151

KAPITOLA 9
Tradičné africké náboženstvá

Pavel Miškařík

171

KAPITOLA 10
Kresťanstvo a islám v Afrike

Pavel Miškařík

193

KAPITOLA 11

Literatúry afrického kontinentu

Dobrota Pucherová – Vojtěch Šarše – Zuzana Gažáková

211

KAPITOLA 12

**Rodové vzťahy, skúsenosti žien
a LGBTIQ v Afrike**

Miša Krenčeyová

245

KAPITOLA 13

Zopár úvah o panafricanizme

Getnet Tamene

267

KAPITOLA 14

Arabská jar v severnej Afrike

Jaroslav Drobný

281

KAPITOLA 15

Afrika v medzinárodných vzťahoch

Vilém Řehák

301

KAPITOLA 16

**Genocída v Sudáne – historické súvislosti
etnických konfliktov v Dárfúre**

Emanuel Beška

327

KAPITOLA 17

Rwanda 1994 – cesta ku genocíde

Vilém Řehák

359

KAPITOLA 18

**Móric Beňovský ako kolonizátor
na Madagaskare**

Patrik Kunec

375

KAPITOLA 19

**Československo, studená vojna
a dekolonizácia Afriky**

Barbora Buzássyová

397

KAPITOLA 20

**Slovenská zahraničná politika
a Afrika po roku 1993**

Peter Holásek

423

O autorkách a autoroch

441

Poznámky

444

Zoznam ilustračných fotografií

470

Úvod

Silvester Trnovec

„To, čo vidí sediaci starec, nevidí stojace dieťa.“

Jorubské príslovie

Príslovia či porekadlá sú dôležitou súčasťou každodenného života v rôznych kútoch Afriky. Objavujú sa v bežnej komunikácii ľudí na hlučnom trhovisku niekde v senegalskom Dakare či pri spoločenských udalostiach ako sobáš alebo náboženský sviatok v lesoch Konga. Predstavujú tiež významnú časť kultúrneho dedičstva mnohých afrických spoločností. Vyššie uvedené príslovie Jorubov zo západnej Afriky zdôrazňuje múdrosť nadobudnutú životnými skúsenosťami, ale aj význam vedomostí pre lepšie pochopenie sveta okolo nás. A práve preto predstavuje veľmi vhodný úvod do tejto knihy.

Poznanie Afriky a jej obyvateľov v našej spoločnosti azda nikdy nebolo dôležitejšie ako dnes. Odborníci z viacerých vedných disciplín dokonca upozorňujú, že budúcnosť Európy v 21. storočí leží do veľkej miery práve v Afrike. Niektorí dokonca o 21. storočí uvažujú ako o „africkom storočí“.¹ Klimatické zmeny, nárast populácie afrického kontinentu, migrácia či ekonomické výzvy a príležitosti dnes vedú európske aj africké štáty k prehodnocovaniu doterajších vzťahov a k hľadaniu nových partnerstiev. Navyše, Afrika aj Európa majú za sebou dlhú, hoci často komplikovanú spoločnú históriu, ktorá sa pod vplyvom globálnych politicko-spoločenských udalostí čoraz častejšie dostáva do centra či už diplomatických vzťahov, pozornosti médií alebo spoločenských diskusií.

Napriek tomu je Afrika na Slovensku stále málo známym a zároveň aj najmenej pochopeným kontinentom. O Afrike a Afričanoch sa u nás naďalej šíria rôzne mýty či polopravdy zdedené z čias kolonializmu. Značná časť slovenskej verejnosti má stále predstavu o Afrike ako o „temnom“ kontinente obývanom ľuďmi bez skutočnej histórie, civilizácie či kultúry.

*Umelecké stvárnenie jednoty a nezávislosti Afriky. Dakar, Senegal.
(Zdroj: Silvester Trnovec)*

Na druhej strane však záujem o africký kontinent a témy s ním súvisiace neustále narastá. Prirodzená túžba ľudí poznávať cudzie krajiny a kultúry v dnešnom svete technológií a možností dopravy dostáva úplne nový rozmer. Afrika už dávno nie je pre obyvateľov strednej Európy príliš vzdialená či nedosiadnuteľná. K už tradičným dovolenkovým destináciám v severnej Afrike ako Egypt, Tunisko a Maroko sa pridávajú ďalšie a ďalšie africké krajiny. Počuť slovenčinu v Kapskom Meste, na Zanzibare či na safari v Keni alebo Tanzánii už vôbec nie je takou raritou ako ešte v nedávnej minulosti.

Rovnako tak správy o dianí na africkom kontinente sa v slovenských médiách objavujú čoraz častejšie. Svedčí to o tom, že Afrika v našom prostredí už dávno nie je kontinent, o ktorý sa nemusíme zaujímať. Naopak, dianie v Afrike výrazným spôsobom ovplyvňuje dianie v Európskej únii, a teda aj na Slovensku. Asi najcitlivejšie vnímaným javom

u nás je v posledných rokoch najmä migrácia afrického obyvateľstva do Európy, ktorá naďalej ostáva veľkou výzvou do budúcnosti.

Afrika má dnes viac ako 1,5 miliardy obyvateľov, pričom ide o jednu z najrýchlejšie rastúcich populácií na svete. Predpokladá sa, že už do roku 2050 sa počet afrického obyvateľstva takmer zdvojnásobí. V dôsledku vážnych následkov klimatickej zmeny a environmentálnych problémov sú však mnohé regióny Afriky čoraz náročnejšie nielen pre dôstojný život, ale aj pre život v jeho základných podmienkach.

Ako príklad môže slúžiť predovšetkým oblasť Sahelu. Ide o rozsiahle geografické pásmo polopúští a saván tiahnuce sa naprieč Afrikou po celom južnom okraji Sahary. Je to etnicky aj nábožensky veľmi rôznorodý región – a zároveň najchudobnejší na svete. V súčasnosti tam žije okolo 130 miliónov ľudí a tamojšia populácia naďalej narastá. Sahel však dlhodobo charakterizujú vážne environmentálne a klimatické problémy ako vysychanie pôdy, rozširujúca sa púšť, dlho trvajúce suchá a nedostatok vodných zdrojov. Navyše, túto oblasť zasiahla v posledných desaťročiach mimoriadna eskalácia politického, etnického či náboženského násillia, ktoré vyháňa z domovov milióny ľudí. Medzi dôležité príčiny týchto konfliktov patria aj spomínané environmentálne problémy, a to najmä nedostatok pôdy a prístupu k vode. Nie je preto náhoda, že v roku 2019 Európska únia zaradila Sahel medzi svoje strategické priority.

Afrika sa však objavuje v spoločenskej diskusii aj v rôznych iných súvislostiach, než sú konflikty, džihádizmus či vážne následky klimatickej zmeny. Napríklad protesty hnutia *Black Lives Matter* (Na životoch černochoch záleží), ktoré v roku 2020 zasiahli USA aj Európu, rozvírili nevídanú vlnu vášní a diskusií aj na Slovensku. Obchod s otrokmi či kolonializmus a jeho dedičstvo sú témy, o ktorých sa čoraz viac bežne diskutuje aj v slovenských médiách či na sociálnych sieťach. Sú to zároveň témy, ktoré bezprostredne súvisia s Afrikou a jej vzťahom s Európou. Žiaľ, množstvo dezinformácií či poloprávd vytrhnutých z kontextu upozorňuje na jednu dôležitú skutočnosť – poznanie hlbších súvislostí, ktoré by umožnili témy súvisiace s Afrikou lepšie pochopiť, je v našej spoločnosti stále nedostatočné.²

Kniha *Afrika: dejiny, kultúra a súčasnosť neznámeho kontinentu* si kladie za cieľ túto medzeru vyplniť. Je určená každému, kto sa zaujíma o svet v jeho najrôznejších podobách. Svojím obsahom však určite osloví rovnako tak širšiu akademickú verejnosť, ako aj novinárov, publicistov, učiteľov či študentov. Zámerom knihy je prispieť k lepšiemu poznaniu

Afriky ako nesmierne rozmanitého, prítažlivého a zaujímavého kontinentu, ktorý podnecuje fantáziu a predstavivosť ľudí v Európe už po celé generácie. Opiera sa pritom o vedomosti a poznanie odborníkov a odborníčok, ktorí štúdiu Afriky zasvätili veľkú časť svojho života.

Práve nedostatok poznania totiž prispieva k pretrvávaniu rôznych predsudkov voči Afričanom a Afričankám, ktoré často vyúsťujú až do otvorených prejavov xenofóbie a rasizmu. Touto knihou tak chceme prispieť nielen k šíreniu poznania o Afrike, ale aj k budovaniu lepšej a tolerantnejšej spoločnosti.

O čom kniha je a kto ju vytvoril

Aká teda Afrika vlastne je? A prečo je taká, aká je? Je to naozaj neznámy či dokonca „temný“ kontinent? Kto vlastne sú Afričania a Afričanky? Ako a kde žijú? Aké náboženstvá vyznávajú? Aké bolo a aké je postavenie žien v Afrike? Aké boli africké dejiny? O čom bola politika apartheidu v Južnej Afrike? Aké vzťahy mala Afrika s Európou v minulosti a aké sú dnes? Aké je postavenie Afriky v medzinárodných vzťahoch 21. storočia? A čo spájalo či spája Afriku so Slovenskom?

Týmto aj mnohým ďalším otázkam sa venujú jednotlivé kapitoly tejto knihy. Na jednej strane sa autori snažia nabúrať rôzne mýty či zastarané predstavy o Afrike a Afričanoch. Na strane druhej sa nevyhýbajú ani citlivým a kontroverzným témam ako ekonomické trendy, chudoba, korupcia, konflikty či genocídy.

Kniha tiež ponúka pohľad na to, ako prírodné podmienky a geografické špecifiká ovplyvňovali a ovplyvňujú vývoj ľudských spoločností na africkom kontinente, alebo aké štáty, ríše či kultúry vznikli v Afrike v dávnej minulosti. Dočítate sa tiež o atlantickom obchode s otrokmi či o dedičstve európskeho kolonializmu. Kniha rovnako ponúka pohľad do niektorých dôležitých oblastí života obyvateľov Afriky ako napríklad náboženstvo či rodové vzťahy. Venuje sa tiež formovaniu moderných literatúr, ktoré predstavujú významné okno do súčasných afrických spoločností. Špeciálnou časťou knihy sú záverečné kapitoly, ktoré na vybraných príkladoch poukazujú na rôzne vzťahy Afriky s dnešným územím Slovenska vrátane pôsobenia modernej slovenskej diplomacie v afrických krajinách.

Napísať knihu o celom jednom kontinente z rozličných uhlov pohľadu určite nie je jednoduché. Jedným z prvých problémov pri zostavovaní

Afrika už nie je ďaleko – vnímanie Afriky v našej spoločnosti

Miša Krenčeyová

Kolko poznáte afrických laureátov Nobelovej ceny (okrem, povedzme Nelsona Mandelu)? Kolko spisovateliek z Afriky by ste vedeli vymenovať? A kolko historičiek alebo vynálezcov?

Koncom roka 2024 uverejnil „panafrický“ časopis *New African* zoznam sto najvplyvnejších afrických³ osobností, ktoré dnes hýbu svetom. Patrí k nim napríklad Rita Mawuena Benissan, umelkyňa z Pobrežia Slovinoviny, ktorá vo svojej tvorbe zachováva a zároveň pretvára tradičné artefakty z kráľovstva *Ašante*, alebo Ayra Starr, speváčka R&B z Nigérie. Na zozname je aj Michael Kakande, zakladateľ panafrickej siete *Resilient40*, ktorá sa venuje ekologickej spravodlivosti a mobilizuje africkú mládež a komunity v oblasti klimatických zmien. V kategórii tvorcov a tvorkýň verejnej mienky sa na zozname nachádzajú napríklad youtuber Olajide Olatunji z Nigérie, ekonómka Miatta Fahnbuleh z Libérie a egyptský novinár Ayman Mohyeldin, ktorý o.i. dokumentuje vojnu v Gaze.

Zoznam uvádza mená a profily ekonómov, podnikateliek, spisovateľov, reportérov, aktivistov či umelkýň. Predstavuje nám Afriku, akú zrejme na Slovensku až tak dobre nepoznáme.

Akú výpovednú hodnotu má takýto zoznam? Vyplýva z neho, ktoré témy a odbory stoja práve v popredí spoločenských diskusií na celom

svete. Predovšetkým však vyvracia dlho prevládajúci obraz Afriky ako strnulého, zaostalého a homogénneho kontinentu, ktorého kultúry a spoločnosti sa ešte stále často označujú len v jednotnom čísle. Tento výber osobností odráža rozmanitosť a zároveň rozporuplnosť procesov spoločenskej premeny, ktoré sú hnacou silou Afriky – tak ako všade inde na svete.

Čo teda vieme o Afrike a odkiaľ to vieme? Napriek tomu, že väčšina ľudí na Slovensku vie o Afrike asi pomerne málo, všetkým z nás sa s názvom tohto kontinentu niečo spája. Vyskúšajte si to: Aké obrazy sa vám vybavujú, keď si pomyslíte na Afriku? A odkiaľ tieto obrazy pochádzajú?

Niektorí si azda myslia, že celá Afrika je jedna krajina a že sa tam hovorí „po africky“. Ďalší možno nedávno videl cestopis o safari v Keni – a Afriku si spája s divokými zvieratami a savanou alebo s typickým obrazom Masajov zahalených do žiarivo červených súkien a skáčucich do vzduchu. Iná osoba si možno predstavuje obrovskú masu Afričanov, ktorí čakajú na to, aby „zaplavili“ Európu alebo dokonca Slovensko, a obáva sa týchto ľudí, ktorých vníma predovšetkým ako hrozbu.

Uvedené predstavy nie sú nezvyčajné alebo zriedkavé. Nie sú ani dôsledkom akéhosi individuálneho zlyhania alebo jednoduchej nevedomosti ľudí. Sú odrazom dlhého procesu, počas ktorého vznikol v západných spoločnostiach obraz Afriky ako zaostalého a nebezpečného kontinentu. Takéto zmýšľanie je súčasťou nášho kultúrneho repertoáru, začleneného aj do učebných osnov dejepisu. Stretávame sa s ním v románoch a filmoch, v rozprávkach pre deti alebo v novinových článkoch, z ktorých sa dozvedáme, že Afrika je kontinentom chudoby, vojny, chorôb a divých zvierat. Nie je ľahké, „len tak“ v slovenskej každodennosti získať vyvážený či dokonca úplný obraz Afriky, a preto sa nám akoby samy od seba vynárajú obrazy hlboko zakorenené v našom kultúrnom dedičstve. Zmena týchto predstáv vyžaduje od človeka v našich končinách aktívny záujem aj o iné informácie o Afrike, pretože ich zdroje ešte nie sú veľmi etablované. Prispieť k takémuto procesu zmeny je cieľom aj tejto knihy.

Ozajstná Afrika?

Afriu tvorí päťdesiatštyri štátov. Je to kontinent, na ktorom žije viac ako tritisíc rôzne veľkých národov a iných spoločenských skupín hovoriacich viac ako dvoma tisíckami jazykov. Afrika je výskumom dokázanou

príslovečnou kolískou ľudstva. Jej história je teda z niektorých uhlov pohľadu dlhšia a zložitejšia ako dejiny iných regiónov sveta. Pre dnešný „západný“ svet je však Afrika ešte stále predovšetkým zrkadlom, v ktorom vidí svoju zdanlivo dávnu minulosť: primitívnych, prvoplánových ľudí žijúcich v kmeňoch, ktorým ide len o čisté prežitie. Afrika takto pre ľudí zo Západu predstavuje protiklad moderného pokroku. Zároveň Afričankám a Afričanom v našich predstavách pripisujeme aj rôzne pozitívne vlastnosti, ktoré v skutočnosti hľadáme u seba: bezprostrednosť, blízkosť k prírode a spontánnu radosť zo života navzdory chudobe.

Napriek mnohým skutočným a zásadným rozdielom medzi Afrikou a napríklad Európou toto chápanie nezodpovedá skutočnosti. Vo všeobecnom, historicky utvorenom západnom vnímaní je Afrika len objektom, symbolom absolútnej inakosti, ktorý nemôže rozprávať sám za seba. Nejde však o to, že by „správny“ obraz Afriky mal byť výlučne pozitívny – to by bolo jednoduché prevrátenie, a teda pokračovanie v stereotypnom myslení. Dôležité je, nezobrazovať stále dookola tie isté zjednodušené útržky zo súčasnosti a minulosti celého kontinentu. Ide o vyváženosť a snahu o ucelený obraz Afriky – teda o nič menej ako o vzopretie sa stáročným dejinám rasizmu, vykorisťovania a vylúčenia.

Takéto mocenské nerovnosti sú dokonca zakreslené v našich školských atlasoch. Mapy sveta, ktoré bežne poznáme z atlasov, často zobrazujú Európu uprostred a dokonca väčšiu, ako je v skutočnosti. Mierka je skreslená. Slovensko by sa na územie Afriky zmestilo skoro 616-krát. Napriek tomu aj slovenskí cestovatelia a cestovateľky často prejavujú istú aroganciu. O svojich cestách do afrických krajín mnohí píšú reportáže a knihy alebo nakrúcajú dokumentárne filmy, v ktorých neraz používajú povýšenecké výrazy pre ľudí, ktorých stretli – alebo ktorých si skôr len predstavujú ako prototypy obyvateľov jednoliatej Afriky. Ľudia, ktorí hovoria miestnymi jazykmi, sú napríklad vo filmoch často dabovaní hatlaninou, akoby sa nevedeli ani vo vlastnom jazyku gramaticky správne vyjadrovať. A všetko, čomu Európania a Európanky nerozumejú – alebo čo nepochopia na prvý pohľad –, považujú za chaos. Z cestopisov sa tiež často dozvedáme, že v Afrike si nie len treba dávať pozor a mať pri sebe tabletky proti hnačke, ale aj držať v ruke objektív, aby sme doma mohli zožať obdiv za to, že sme sa vybrali na tento zdanlivo nepochopiteľný a nebezpečný kontinent.

Zosnulý kenský spisovateľ Binyavanga Wainaina sa medzinárodne preslávil svojím satirickým textom Ako písať o Afrike (*How to write*